

Styl późny w muzyce,
literaturze i kulturze

3

NR 3523

Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze

Tom 3

pod redakcją
Eugeniusza Knapika
Agnieszki Woźniakowskiej
Wojciecha Stępnia
Jarosława Szurmana

Redaktor serii: Historia Literatur Obcych
Magdalena Wandzioch

Recenzenci
Paweł Frelik
Marcin Gmys
Marta Szoka

Spis treści

Wstęp 7

ROKSANA RAŁ-NIEMECZEK

Problem schyłku w procesie przekształceń genologicznych. Teoretycznoliterackie rozważania na temat polskiego klasycyzmu oświeceniowego 9

SŁAWOMIR KACZOR

Empire jako styl późny w perspektywie myśli filozoficznej Georga Wilhelma Friedricha Hegła 26

STANISŁAW KOSZ

Klavierstücke op. 118 Johannes Brahmsa. Zbiór czy cykl? 38

JOLANTA SZULAKOWSKA-KULAWIK

Francuski muzyczny symbolizm stylu późnego. *L'esprit français* w obrazie dworskiej sztuki XV-wiecznej Burgundii i sztuki elit końca XIX wieku 50

WOJCIECH STĘPIEŃ

Trio d-moll op. 120 i ostatnia faza twórczości kameralnej Gabriela Fauré 78

ILONA DULISZ

IV Symfonia op. 58 i poemat na organy solo *In paradisum* op. 61 Feliksa Nowowiejskiego wobec różnych koncepcji stylu późnego w muzyce 100

IWONA ŚWIDNICKA

Stylistyczne przemiany twórczości Sergiusza Rachmaninowa 117

BOGUMIŁA MIKA

Między prawdą a mitem, czyli styl późny w muzyce Gustawa Mahlera 135

DARIUSZ PESTKA

Oscar Wilde, James Joyce, Flann O'Brien. Różne oblicza schyłkowości
w procesie relatywizacji absolutu 149

ALINA MITEK-DZIEMBA

Styl późny w służbie sztuki życia. O późnej poezji Davida Herberta Lawrence'a 168

MARCIN TRZĘSIOK

O kończeniu i rozpoczynaniu, czyli co się rodzi, gdy przemija postać świata 189

Noty o autorach 197

Wstęp

Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze, tom trzeci, jest zapisem wykładów wygłoszonych na konferencji, trwającej od 17 do 19 listopada 2014 roku, zorganizowanej przez Instytut Kompozycji, Dyrygentury i Teorii Muzyki Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach oraz Instytut Kultur i Literatur Anglojęzycznych Uniwersytetu Śląskiego. Było to już trzecie spotkanie z cyklu „styl późny”, które zgromadziło muzykologów, teoretyków muzyki, literaturoznawców, historyków sztuki, kulturoznawców i filozofów. Tom drugi został wydany w 2006 roku. Po upływie dziesięciu lat zagadnienia „późności” i „schyłkowości” nie straciły na aktualności, czego najlepszym dowodem są artykuły zawarte w niniejszej publikacji.

Tom trzeci zawiera artykuły dotyczące tematyki stylu późnego od XVIII wieku. Otwiera go tekst Roksany Rał-Niemeczek, który stanowi próbę analizy najważniejszych procesów genologicznych, jakie miały miejsce od czasów starożytności aż po dobę klasycyzmu postanisławowskiego. Przedmiotem refleksji autorki są polskie poetyki oświeceniowe Golańskiego, Dmochowskiego oraz Krasickiego. W kręgu późnego oświecenia pozostaje także artykuł Sławomira Kaczora, dotyczący zagadnienia stylu późnego w perspektywie myśli filozoficznej Hegla. Autor umiejscawia styl *empire* w kontekście całej epoki oraz myśli samego filozofa. Stanisław Kosz pisze natomiast o *Klavierstücke* op. 118 spóźnionego klasyka XIX wieku – Johannesa Brahmsa. W swoim artykule rozważa, jakie przesłanki pozwalają wnioskować, że dzieło to powinno się traktować nie tylko jako zbiór, ale też jako cykl utworów, powiązanych wspólną ideą muzyczną. Jolanta Szulakowska-Kulawik poświęca swój tekst porównaniu muzyki szkoły burgundzkiej XV wieku z twórczością francuskich kompozytorów końca XIX wieku – Chaussona, Hahna, Ravela i Capleta. Poszukując wspólnych mianowników pomiędzy dwiema odległymi epokami, autorka opiera się na teorii

Gustawa R. Hockego o podobieństwie pomiędzy manieryzmem i surrealizmem europejskim. Pozostając w kręgu muzyki francuskiej, Wojciech Stępień dokonuje analizy *Tria fortepianowego d-moll* op. 120 Gabriela Fauré w kontekście późnych dzieł kameralnych tego twórcy. Autor odkrywa jednorodność materiału tematycznego kompozycji, wykorzystując analizę paradygmatyczną Jeana-Jacques'a Nattieza oraz wykazuje podobieństwo struktur melodycznych *Tria* do chorału gregoriańskiego. Dwa późne dzieła Feliksa Nowowiejskiego, *IV Symfonię* op. 58 i *Poemat „In paradisum”* op. 61, przybliży w swoim tekście Ilona Dulisz. Stara się wykazać związek pomiędzy faktami z życia kompozytora oraz sytuacją historyczną w kontekście teorii stylu późnego Tomaszewskiego, Wallisa, Dahlhaus'a oraz Adorna. Przedmiotem analizy Iwony Świdnickiej są przemiany stylistyczne twórczości Sergiusza Rachmaninowa. Autorka odpiera zarzuty tych krytyków, którzy oskarżają Rachmaninowa o eklektyzm, i przedstawia cechy stylu indywidualnego tego twórcy, koncentrując się przede wszystkim na charakterystycznych motywach: sygnatury, losu, *Dies irae*, dzwonu, na „akordzie rachmaninowskim” oraz predylekcji kompozytora do określonego typu tonacji. Interesujący obraz dzieł Gustawa Mahlera wyłania się z tekstu Bogumiły Miki. Bazując na koncepcji „stylu późnego” sformułowanej przez Verę Micznik, autorka rewiduje stanowisko często wykazywanej przez muzykologów „późności” muzyki tego kompozytora. Wychodząc od analizy procesu relatywizacji absolutu, Dariusz Pestka śledzi zjawisko stylu późnego w twórczości trzech pisarzy brytyjskich końca XIX i początku XX wieku, Oscara Wilde'a, Jamesa Joyce'a oraz Flanna O'Briena. Ukazuje dzieła tych twórców w opozycji do ówczesnych trendów, przedstawiając trzy odrębne postawy artystyczne wobec zjawiska „schyłkowości”. Dopełniając wątek pisarzy brytyjskich, Alina Mitek-Dziemba koncentruje się na analizie późnych dzieł poetyckich Davida Herberta Lawrence'a poprzez pryzmat estetyki egzystencji oraz pracy Edwarda Saida *On Late Style*. Tom zamyka filozoficzny artykuł Marcina Trzęsioła, który omawia retorykę dynamicznej statyczności, kreśląc perspektywę nowego paradygmatu filozoficznego, rodzącego się w wyniku wyczerpania się idei postępu i „historii ukierunkowanej”.

Zarówno w tomie trzecim, jak i czwartym staraliśmy się oddać interdyscyplinarny charakter konferencji, konfrontując tematykę ściśle muzyczną z perspektywą literacką, filozoficzną oraz ogólnokulturową. Mamy nadzieję, że obie publikacje będą cennym wkładem w dyskusję na temat zjawiska „późności” w kulturze i pomogą zrozumieć nowe tendencje pojawiające się we współczesnej kulturze i sztuce, dając możliwość szerszego spojrzenia na nie przez pryzmat poprzednich epok.

Redaktorzy

Noty o autorach

Roksana Rał-Niemeczek, mgr, doktorantka literaturoznawstwa na Uniwersytecie Opolskim, uzyskała tytuł magistra na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, po obronie pracy „Ewolucja gatunków literackich w klasycyzmie oświeceniowym”. Ponadto absolwentka dziennikarstwa i komunikacji społecznej na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień estetycznych, przekształceń genologicznych oraz literatury epok dawnych. Ostatnio opublikowała szkic *Oświeceniowe reinterpretacje antycznego autorytetu*, zamieszczony w pokonferencyjnym zbiorze *Autorytet. Wartość czy fikcja?* (2015), a także artykuły: *Palimpsestowe cykle muzyczne w poezji Jacka Dehnela (na podstawie tomu „Rubryki strat i zysków”)* (w: *Literatura i muzyka w XX i XXI wieku*, 2016) oraz *Rozkosz w kontekście technik deskrypcji kobiecego dekoltu. Rozwiązania wokół dawnej poezji erotycznej* (w: *Rozkosz w kulturze*, 2016). Od kilku lat zajmuje się krytyką literacką, współpracuje z portalem „Salon Literacki”, publikowała teksty w „Gazecie Miechowskiej”, „Redaktorze” oraz na portalu „Interia.pl”.

Sławomir Kaczor, mgr, absolwent historii i archiwistyki na Uniwersytecie Śląskim (2012), obecnie słuchacz studiów podyplomowych tej uczelni na kierunku pedagogika. W głównym kręgu jego zainteresowań znajduje się epoka napoleońska, zwłaszcza w aspekcie kulturowym. Ponadto zajmuje się filozofią (Hegel, Tischner), poezją, a także sztukami wizualnymi, w tym urbanistyką i architekturą, co przejawia się we własnej twórczości oraz projektach (m.in. wystawa „W rytmie mojego miasta. Miasto wyobrażone”, 2015, Bytom, Kraków). Współorganizator i czynny uczestnik konferencji „Rok 1813. Bilans epoki napoleońskiej na Śląsku”. W 2014 roku współorganizator cyklu spotkań „Z Historią na wesoło” oraz wystawy „Koszutka – różne wymiary nowoczesności”. Bierze czynny udział w konferencjach

naukowych organizowanych przez uczelnie wyższe, a także instytucje kulturalne. Jego publikacje pokonferencyjne oscylują wokół zagadnień związanych z epoką napoleońską (specjalizacja), a także filozofii i religioznawstwa.

Stanisław Kosz, mgr, studia w zakresie teorii muzyki ukończył w 1977 roku w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Katowicach, otrzymując dyplom z wyróżnieniem na podstawie pracy magisterskiej „Technika dźwiękowa Oliviera Messiaena w *Vingt Regards sur L'Enfants Jésus*”, napisanej pod kierunkiem prof. Józefa Świdra. Od 1979 roku pracuje w Akademii Muzycznej w Katowicach, prowadząc zajęcia m.in. z historii i literatury muzycznej oraz analizy muzycznej. Uczestniczył w wielu krajowych sesjach i konferencjach teoretycznych, współpracuje m.in. z Narodową Orkiestrą Symfoniczną Polskiego Radia jako autor komentarzy do programów koncertowych.

Jolanta Szulakowska-Kulawik, prof. dr hab., pracownik Akademii Muzycznej w Katowicach (z tytułem profesora sztuk muzycznych od 2008 roku). Doktor kulturoznawstwa (Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2015). W latach 1979–2004 związana z filią Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Stypendystka Rządu Francuskiego w Paryżu, gdzie pracowała pod kierunkiem prof. François Lesure'a. Absolwentka studiów podyplomowych w zakresie europeistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim (2013). Zajmuje się głównie problematyką śląskiej kultury muzycznej XIX i XX wieku, muzyki francuskiej tego okresu oraz form i analiz muzycznych. Ostatnio zakres swych zainteresowań rozszerzyła o problemy sztuki i kultury europejskiej oraz zjawiska *correspondance des artes*. Autorka dziesięciu książek – w tym: *Polska kultura muzyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim w latach 1922–1939* (1994), *Forma sonatowa w XIX wieku* (1999), *Sérénité – humor – fantazja. Poetyka muzyki instrumentalnej Francisca Poulenca* (2000), *Polski folklor muzyczny* (2002), *Józef Świder – muzyka, która czekała na postmodernizm* (2008), *Katedry i góry w muzyce* (2010) oraz około stu artykułów naukowych, które ukazały się w periodykach polskich i zagranicznych. Opublikowane rozprawy niejednokrotnie mają charakter pionierski.

Wojciech Stępień, dr, muzykolog, teoretyk muzyki i kompozytor. Uzyskał dyplom z wyróżnieniem w dziedzinie teorii muzyki i kompozycji w Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach; jego praca magisterska, na temat muzyki Eugeniusza Knapika, zdobyła Grand Prix w XIV Ogólnopolskim Konkursie Prac Magisterskich w Warszawie. Doktorat z muzykologii obronił na Uniwersytecie w Helsinkach pod kierunkiem prof. Eero Tarastiego. Od 2011 roku wykłada w Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach.

Aktywny członek Związku Kompozytorów Polskich oraz International Music Signification Project. W 2014 roku był konsultantem wystawy „Niepokój i poszukiwanie. Polscy i norwescy twórcy czasu przełomów” w Narodowym Instytucie Fryderyka Chopina w Warszawie. Opublikował artykuły na temat muzyki fińskiej i norweskiej w pismach takich jak: „Res Facta Nova”, „Studia Musicologica Norvegica”, „Synteesi”, „Teoria Muzyki”. Autor książki *The Sound of Finnish Angels. Musical Signification in Five Instrumental Compositions by Einojuhani Rautavaara* (2011). Redaktor dwujęzycznej monografii *Edvard Grieg and His Times – Edward Grieg i jego czasy* (2016).

Ilona Dulisz, dr, adiunkt w Instytucie Muzyki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Doktor sztuk muzycznych w zakresie kompozycji i teorii muzyki, specjalność: teoria muzyki (Akademia Muzyczna im. K. Szymanowskiego w Katowicach, 2008). Absolwentka muzykologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz germanistyki Uniwersytetu Gdańskiego. Ukończyła Państwową Szkołę Muzyczną II stopnia im. Fryderyka Chopina w Poznaniu w klasie śpiewu solowego. Tłumacz przysięgły języka niemieckiego. Zajmuje się twórczością kompozytorską Feliksa Nowowiejskiego, kulturą i historią muzyki Prus Wschodnich oraz wybranymi zagadnieniami muzyki współczesnej.

Iwona Świdnicka, dr, teoretyk muzyki, absolwentka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Akademii Muzycznej w Gdańsku, University of Minnesota w Stanach Zjednoczonych oraz Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Od 2012 roku adiunkt w Katedrze Teorii Muzyki na Wydziale Kompozycji, Dyrygentury i Teorii Muzyki Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie, a od 2015 roku członek Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Analizy Muzycznej. Zajmuje się teorią muzyki, a w szczególności analizą dzieła muzycznego w ujęciu interdyscyplinarnym oraz twórczością kompozytorów XIX-wiecznych i współczesnych. Autorka haseł encyklopedycznych, książek wydanych m.in. przez UMFC w Warszawie, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Katolicki Uniwersytet Lubelski, SGEM w Wiedniu, Narodową Akademię Muzyczną w Mińsku, artykułów w czasopiśmie i wydawnictwach naukowych. W 2007 roku otrzymała nagrodę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Zasłużony dla Kultury Polskiej”.

Bogumiła Mika, dr hab., doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce, specjalność: muzykologia (Uniwersytet Jagielloński, 2011). Absolwentka Akademii Muzycznej im. K. Szymanowskiego w Katowicach, Wydziału Teorii Muzyki i Kompozycji. Doktor socjologii muzyki (Uniwersytet

Śląski w Katowicach, 1999). Zatrudniona jako adiunkt w Instytucie Muzyki Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. W latach 2008–2016 prodziekan Wydziału Artystycznego UŚ ds. naukowo-artystycznych. Zainteresowania badawcze skupia na muzyce XX wieku, socjologii muzyki, semiotyce muzycznej. Autorka m.in. książek: *Krytyczny koneser czy naiwny konsument. Śląska publiczność muzyczna u końca XX wieku* (2000), *Muzyka jako znak – w kontekście analizy paradygmatycznej* (2007), *Cytaty w muzyce polskiej XX wieku. Konteksty, fakty, interpretacje* (2008), a także wielu artykułów, opublikowanych w pracach zbiorowych lub na łamach polskich i zagranicznych czasopism.

Dariusz Pestka, dr, adiunkt w Katedrze Filologii Angielskiej Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania naukowe: literatura angielska i amerykańska, ze szczególnym uwzględnieniem takich nurtów jak romantyzm, estetyzm, modernizm i postmodernizm; kultura brytyjska i amerykańska, kultura popularna w kontekście postmodernizmu; rozwój muzyki zarówno klasycznej, jak i tzw. popularnej w Anglii i USA. Ważniejsze publikacje: *Oscar Wilde – Between Aestheticism and Anticipation of Modernism* (1999), *The Ultimate Expressiveness in Literature and Other Arts: From the Post-Romantic to the Postmodernist* (2008), *Podążając za nowoczesnością: od piękna do sublimacji* (w: *Komparatystyka między Mickiewiczem a dniem dzisiejszym*, red. Lidia Wiśniewska, 2013).

Alina Mitek-Dziemba, dr, adiunkt w Katedrze Literatury Porównawczej Uniwersytetu Śląskiego, absolwentka filologii angielskiej i filozofii w trybie Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych. Tłumaczka dzieł filozofów nurtu neopragmatystycznego (Richard Shusterman, Richard Rorty), autorka wielu artykułów sytuujących się na pograniczu estetyki filozoficznej i literatury porównawczej. Opublikowała książkę *Literatura i filozofia w poszukiwaniu sztuki życia. Nietzsche, Wilde, Shusterman* (2011). Współredaktorka antologii *Drzewo Poznania. Postsekularyzm w przekładach i komentarzach* (2012), pierwszego w języku polskim tomu esejów omawiającego tzw. zwrot postsekularny z perspektywy poststrukturalistycznej. Współredagowała także dwujęzyczny zbiór esejów *Więzi wspólnoty. Literatura – religia – komparatystyka – The Ties of Community. Literature, Religion, Comparative Studies* (2013). W swoich badaniach koncentruje się na komparatystyce literackiej, ekokrytyce, studiach ludzko-zwierzęcych, pragmatystycznie pojętej somaestetyce oraz myśli postsekularnej. W ostatnich publikacjach podejmuje problemy związane z teologią zwierząt (studia na temat poezji D.H. Lawrence'a).

Marcin Trzęsiok, dr hab., autor książek *Krzywe zwierciadło proroka. Rzecz o „Księżycowym Pierrocie” Arnolda Schoenberga* (2000), *Pieśni drzemią w każdej rzeczy. Muzyka i estetyka wczesnego romantyzmu niemieckiego* (w ramach Serii Humanistycznej Monografii FNP, 2009), *Dyptyk tragiczny. Muzyka i mit w „Królu Edypie” i „Apollu” Igora Strawieńskiego* (2015). Publikował m.in. w czasopismach: „Ruch muzyczny”, „Res Facta Nova”, „Tygodnik Powszechny”, „Zeszyty Literackie”, „Glissando”, „Scontri”. Współpracuje z NOSPR (eseje, prelekcje), Polskim Wydawnictwem Muzycznym (członek Rady Programowej), „Warszawską Jesienią” (prowadząc warsztaty krytyki muzycznej WJ). Członek redakcji „Res Facta Nova”. Laureat Nagrody im. ks. prof. Hieronima Feichta oraz nagrody honorowej Związku Kompozytorów Polskich. Zajmuje się humanistycznymi wymiarami muzyki, zwłaszcza jej uwikłaniem w przemiany światopoglądowe epoki poświeceniowej.

Redakcja:
Anna U. Piłśniak

Projekt okładki i stron tytułowych:
Marek J. Piwko {mjp}

Korekta:
Lidia Szumigała

Łamanie:
Alicja Załęcka

Na okładce: fragment obrazu Wassilego Kandinskiego
Murnau z kościołem I (1910)
Copyright © 2016 by Städtische Galerie im Lenbachhaus
und Kunstbau München

Copyright © by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-880-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-881-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,6. Ark. wyd. 13,5.
Papier offset. kl. III, 90 g. Cena 20 zł (+VAT).
Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław